

271.222(497.11)-523.4-526.62
358.43:355.356(497.1)“1943/1944”
94(100)“1939/1945”:316.75

Др Милош Тимотијевић, музејски саветник
Народни музеј Чачак
slapovi@proton.me
<https://orcid.org/0000-0002-0457-6125>

Оригинални научни рад
Примљен: 14.10.2024.
Прихваћен: 22.11.2024.

„Икона Халијард“: један пример савременог конструисања српско-америчког савезништва у Другом светском рату

Апстракт: Евакуација савезничких авијатичара 1944, у организацији Југословенске војске у Отаџбини (ЈВуО), није била само војна операција, већ и пропагандна акција усмерена на САД, како би промениле политику искључиве подршке партизанима. Током Хладног рата четничка емиграција у Америци посебно је истицала 'Мисију Халијард' као недвосмислени доказ борбе ЈВуО на страни западних Савезника. У транзиционој Србији 'Мисија Халијард' употребљава се у процесу политичког приближавања САД, које и саме учествују у нормирању меморијалне културе. Један од истакнутих симбола тог процеса је и израда 'Иконе Халијард', која ангажованом ликовном реторичношћу, у маниру традиционалног православног сликарства, настоји да дугорочно легитимише актуелне захтеве српско-америчког политичког зближавања на подлози савезништва у Другом светском рату.

Кључне речи: Други светски рат, генерал Михаиловић, Југословенска војска у Отаџбини (ЈВуО), 'Мисија Халијард', село Прањани, амбасада САД у Србији, иконографија, конструкција традиција

Нормирано и организовано јавно сећање прошлости происходи из потребе модерних држава да производе репрезентативну културу као инструмент унифицирања друштва. Овај процес никада није потпуно етатизован, нити је једнозначан. Понекад има и спонтани ток условљен потребом појединаца и група да се на најразличитије начине сећају прошлости, чија је трансформација у пољу културе сећања најчешће многострука и вишезначна.¹ Заправо, у зависности од

¹ Мирослав Тимотијевић, Таковски устанак – српске Цвети: о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичној политици званичне репрезентативне културе (Београд: Историјски музеј Србије: Филозофски факултет, 2012), 86–88.

тога како се и чега сећамо, прилично поуздано се исказују и наше приоритетне политичке вредности.²

Други светски рат на простору Југославије и Србије деценијама је био важна тема, оптерећена идеолошком злоупотребом прошлости. Све супротстављене стране стварале су своју слику ратних сукоба и непријатеља, која је током и нарочито после окончања рата имала политичку и идеолошку инструментализацију.³

Евакуација савезничких авијатичара у организацији ЈВуО из 1944. године, током које се одвијала и посебна „Мисија Халијард“, представља један од примера савременог конструисања сећања на прошлост, с циљем истицања српско-америчког ратног савезништва и рехабилитације улоге ЈВуО у Другом светском рату.

Сам догађај није измишљен, као ни идеолошко-политичка оријентација ЈВуО према западним Савезницима. Ипак, изабрани мотиви и вредности који се истичу у јавности не обухватају целокупну комплексну ратну стварност. Карактеристична је вишезначна „слика“ ЈВуО и генерала Михаиловића који су већ током Другог светског рата прешли пут од главних „јунака“ неумерене савезничке пропаганде до презрених „издајника“ и „злочинаца“.⁴

Истицање евакуације савезничких авијатичара из 1944. свакако јесте несумњив пример ревизије досадашњег јавног сећања. Позитивне ревизије у доживљају поклоника вредности ЈВуО, односно негативне ревизије у тумачењу настављача идеја партизанског покрета. Борба се води око платформе за нормирање и монументализовање официјалне слике прошлости, која се као једино могућа „истина“ уводи у заједничко сећање заједнице.

„Мисија Халијард“ није случајно изабрана тема која се користи у конструкцији званичне културе сећања савремене Србије. Симболичка вредност овог догађаја за време Другог светског рата била је део пропаганде ЈВуО (жртвовање за западне Савезнике), обликоване у нади да ће Велика Британија и САД променити политику искључивог подржавања партизана и Јосипа Броза Тита. Током Хладног рата српска („четничка“) емиграција у САД деценијама

² Todor Kuljić, *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti* (Beograd: Čigoja štampa, 2006), 7.

³ Branko Petranović, „Pojam izdaje u Jugoslaviji – između proizvoljnosti, realizacije i naučne analize“, *Istorija 20. veka* 1–2 (1993), 207–216; Milan Koljanin, „Slika neprijatelja/saveznika u Srbiji 1941–1944. Tradicija, ideologija, stereotipi“, *Srbija (Jugoslavija) 1945–2005. Ideologije, pokreti, praksa*, ur. Momčilo Pavlović (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 71–84; Kosta Nikolić, „O fenomenu naučne regresije u savremenoj srpskoj istoriografiji i publicistici. Primer Drugog svetskog rata“, *Istorija 20. veka* 2 (2007), 125–138.

⁴ Branko Petranović, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji: (1941–1945)*, Knj. 1 (Beograd: Rad, 1983), 366–385; Коста Николић, *Историја равногорског покрета*, 3 (Београд: Српска реч, 1999), 149–178; Aleksandar Mirković, „Grey falcon and the union man: Miloje Sokić collection of the clippings from the American press: 1941–1945“, *Balkanica* 43 (2012), 221–239.

је редовно истицала „Мисију Халијард“ као недвосмислен доказ борбе ЈВуО за „западне вредности“, указујући на пропуштену прилику за алтернативно друштвено либерално-капиталистичко уређење Југославије која је потпала под власт комуниста. У контексту транзиционе Србије „Мисија Халијард“ дозирано се користи у кривудавом процесу приближавања САД, оптерећеном ратним сукобима током распада Југославије.⁵

Ратно савезништво ЈВуО и САД: историјски елементи за уобличавање модерног мита „Мисије Халијард“

Током Другог светског рата на подручје Југославије пало је преко 4.780 савезничких авијатичара, највише америчких. НОВЈ је евакуисала 2.010, ЈВуО 382 авијатичара.⁶ Америкаци су на подручју Медитерана имали укупно 6.267 спасених авијатичара, при чему је највише евакуисано са простора Југославије.⁷

Када је у питању ЈВуО, евакуација организована у Прањанима 10. августа 1944. године (225 америчких авијатичара и 37 других лица) највећа је појединачна евакуација савезничких авијатичара која је изведена иза непријатељских линија током Другог светског рата у једном дану.⁸ Према званичним америчким извештајима, током „Мисије Халијард“ (10. август – 27. децембар 1944) евакуисано је укупно 417 особа, међу њима 343 америчка и осам британских авијатичара.⁹ Снаге ЈВуО прихватиле су и многе друге савезничке авијатичаре, које су, стицајем ратних околности, касније евакуисали партизани.¹⁰

„Мисија Халијард“ одвијала се у подсуворборском селу Прањанима, које је већ између два светска рата постало простор изградње српско-америчког пријатељства. Прва среска здравствена задруга отворена у Прањанима 5. јуна 1927. добила је име по Џону Кингсберију, председнику америчког Црвеног крста, представнику лекарске мисије САД у Србији током Првог светског рата.

⁵ Милош Тимотијевић, *Мисија 'Халијард': ратна пропаганда, бомбардовање српских градова и евакуација савезничких авијатичара 1943–1944. године* (Београд: Службени гласник, 2020), 7–21, 416–425.

⁶ Милош Бојанић, „Евакуација савезничких авијатичара из Југославије током Другог светског рата“, *Зборник радова Народного музеја* XLIX (2019), 91–103.

⁷ *History of the MAAF. September 1944 – 1. May 1945* ([S.l.], Headquarters Mediterranean Allied Air Forces, 1945), 336, 341.

⁸ Милош Бојанић, „Евакуација савезничких авијатичара од стране ЈВуО. Мисија 'Халијард' по америчким и немачким изворима“, *Браничевски гласник* 10 (2016), 189–214.

⁹ Војислав Г. Павловић, *Од монархије до републике: САД и Југославија (1941–1945)* (Београд: Cliо; Бања Лука: Глас српски, 1998), 223–224.

¹⁰ Бојанић, „Евакуација савезничких авијатичара од стране ЈВуО“, 210–211.

Задругари су 1930. подигли и Задружни дом здравља назван „Дон Кингсбери“, који је коришћен за лечење америчких авијатичара 1944. године.¹¹

Ипак, то је био потпуно споредни ток уобличавања модерног мита српско-америчког ратног савезништва, који је своју динамику добио у јесен 1943. после коначне одлуке Савезника да одбаце ЈВуО и подрже НОВЈ.

Иако су Американци генерално подржавали британски став војне подршке Титу, ипак нису хтели да потпуно прекину све контакте са ЈВуО.¹² Такав став нарочито је истицао генерал Вилијам Донован, који је руководио обавештајном службом OCC (Office of Strategic Services – OSS, претеча агенције ЦИА).¹³

Американци су крајем лета 1943. истовремено послали војне мисије (попуњене једним делом и особама југословенског порекла) код ЈВуО и НОВЈ.¹⁴ Генерал Михаиловић наредио је да се прва америчка војна мисија код ЈВуО најсрдачније дочека у нади да је могуће променити став Савезника.¹⁵ ЈВуО је приредила велика слава, уз организовано присуство мноштва народа. У појединим селима подизане су и тријумфалне капије, а Американци су често кићени венцима цвећа, што је све бележено фотографским снимцима.¹⁶

Срдачни приједи, војне смотре и гозбе оставили су утисак на америчку војну мисију, а OCC је регистровао „краљевски третман“ уприличен њиховим официрима, много топлији него према Британцима.¹⁷ ЈВуО је за „унутрашњу“

¹¹ Милош Тимотијевић, Саша Савовић, *Равна гора* (Београд: Службени гласник, 2014), 222–231.

¹² Коста Николић, *Савезници и покрети отпора у Југославији у Другом светском рату (1941–1945)* (Београд: Завод за уџбенике, 2009), 257; Valter Roberts, *Tito, Mihailović i saveznici 1941–1945*. (Београд: Čigoja štampa, 2013), 218–220.

¹³ Dušan Biber, „Neuspeh jedne misije: američki potpukovnik OSS Robert McDowell u štabu Draže Mihailovića 1944. god.“, *Časopis za suvremenu povijest*, God. 22, br. 1–2 (1990), 37; Павловић, *Од монархије до републике*, 216–218; Хедер Вилијамс, *Падобранци, патриоти и партизани: Управа за специјалне операције у Југославији 1941–1945*. (Београд: Нолит, 2009), 249.

¹⁴ Блаж Торкар, „Прве америчке војне мисије 'Амазон' и 'Алум' међу словеначким партизанима“, *Војноисторијски гласник*, 2 (2011), 160–179.

¹⁵ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XIV, knj. 2. Dokumenti jedinica, komandi i ustanova četničkog pokreta Draže Mihailovića, 1. januar – 8. septembar 1943.* (Београд: Војноисторијски институт, 1983), 1009; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XIV, knj. 3. Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića, septembar 1943 – jul 1944.* (Београд: Војноисторијски институт, 1983), 147–148; Драгољуб М. Михаиловић, *Рат и мир ђенерала. Изабрани ратни списи* 2, пр. Милан Весовић, Коста Николић, Бојан Б. Димитријевић (Београд: Српска реч, 1998), 121.

¹⁶ Звонимир Вучковић, *Сећања из рата* (Крагујевац: Погледи, 2001), 333–338; Волтер Менсфилд, „Извештај о мисији код генерала Михаиловића“, у: Алберт Сајц, *Михаиловић – преварант или херој?* (Београд: Институт за савремену историју, 2004), 280.

¹⁷ Douglas C. Waller, *Wild Bill Donovan: the spymaster who created the OSS and modern American espionage* (New York: Free Press, 2011), 184; Сајц, *Михаиловић – преварант или херој?*, 101.

пропагандну нарочито истицала присуство Џорџа Муслина, америчког подофицира српског порекла.¹⁸

Одлазак савезничких мисија и прве групе авијатичара 31. маја и 1. јуна 1944. са импровизованог аеродрома у Прањанима било је веома трауматично за ЈВуО. Зато је прихватање посада оборених америчких авиона током лета 1944. била нова прилика да се ЈВуО легитимише као савезничка војска.¹⁹

Карактеристична је обједињена прослава Видовдана и Дана независности (4. јула) на Равној гори 28. јуна 1944. године и повезивање српске и америчке ослободилачке традиције.²⁰ Лични утисак авијатичара био је веома важан, јер је требало да они буду преносиоци позитивних вести о ЈВуО. Зато се генерал Михаиловић приликом сусрета са Американцима руковао и дуже разговарао ако су знали француски језик, потписивао на новчаницама долара и динара, фотографисао са свима који су то желели, делио своје потписане фотографије.²¹ Дража је упутио и писмо генералу Твајнингу, команданту 15. америчке ваздухопловне армије, као и личне поклоне.²²

Пожртвовани однос „обичног народа“ такође је био важан, тако да су Американци по повратку из Србије саопштили како су их сеоске породице код којих су боравили заправо „адоптирале“, јер су се о њима бринуле као о најрођенијим укућанима.²³

Податке о спасеним авијатичарима у Америку је слао др Ђуро Ђуровић, задужен за пропаганду према англосаксонским земљама.²⁴ Константин Фотић, југословенски конзул у САД, добијао је податке од ЈВуО уз знање америчке војске и редовно је извештавао породице авијатичара да су њихови синови

¹⁸ Родољуб или издајник: случај ђенерала Михаиловића: записници и извештај Истражне комисије Комитета за праведно суђење Дражи Михаиловићу (Станфорд: Хуверов институт, [1978]), 249–252; Милош Тимотијевић, Звонко Вучковић: ратна биографија (1941–1944): права о проблемима прошлости и садашњости (Београд: Службени гласник, 2015), 367–370.

¹⁹ Тимотијевић, Мисија 'Халијард', 230–235.

²⁰ Вучковић, Сећања из рата, 394–395; Радоје Вукчевић, На судбоносној раскрсници (Београд: Институт за савремену историју, 2004), 229.

²¹ Радоје Вукчевић, „Три Дражина говора“, Књига о Дражи, свеска друга 1944–1946, ур. Радоје Л. Кнежевић (Винзор, Канада: Српска народна одбрана, 1956), 91–98; Радоје Вукчевић, „Американци на Равној Гори“, Гласник Српског историјско-културног друштва 'Његош', 3 (1959), 87; Родољуб или издајник, 356, 359.

²² Вучковић, Сећања из рата, 397–407; Николић, Историја равногорског покрета, 3, 364; Коста Николић, Савременици о генералу Михаиловићу (Нова Пазова: Бонарт, 2002), 131; Коста Николић, Страх и нада у Србији 1941–1944. године. Свакодневни живот под окупацијом (Београд: Завод за уџбенике, 2002), 245.

²³ Ford, *OSS and the Yugoslav Resistance*, 103–104, 215–216.

²⁴ Тимотијевић, Мисија 'Халијард', 133–134.

добро збринути код генерала Михаиловића, што је наставио да ради и када га је сменио Иван Шубашић.²⁵

Пуно се очекивало и од интервјуа генерала Михаиловића *Њујорк тајмсу* 6. августа 1944. године, у коме је наглашено да је ЈВуО прихватила велики број савезничких авијатичара који треба да се евакуишу.²⁶ Све је требало да буде „велика реклама“ за ЈВуО.²⁷ Прве вести које су стигле код Михаиловића говориле су о позитивним реакцијама и успостављеним везама са новинарима.²⁸

Међутим, акција ЈВуО остала је без прижељкиваног пропагандног одјека.²⁹ Српски политичари који се нису придружили Шубашићу и његовој влади резигнирано су закључили да се евакуација коју су извеле снаге ЈВуО игнорише.³⁰

Последња нада ЈВуО да ће западни Савезници променити политику према Југославији била је мисија „Ренцер“ америчког пуковника Мекдауела, у чијој је пратњи било неколико Американаца српског порекла.³¹

Иако је имао веома ограничена овлашћења, пуковник Макдауел показао је велику личну иницијативу. Свесно или несвесно, подстицао је код ЈВуО нерелалну наду у америчку помоћ, што је било у потпуној супротности са званичном британском и америчком политиком према Југославији.³²

Четничка емиграција у САД и чување традиције спасавања савезничких авијатичара

Непосредно после Другог светског рата односи САД и социјалистичке Југославије били су заоштрени, често непријатељски. Агресивно понашање Ју-

²⁵ Kirk Ford, *OSS and the Yugoslav Resistance 1943–1945*. (College Station: Texas A & M University Press, 1992), 107, 216–217.

²⁶ *Рат и мир* 2, 153–158; Младен Ј. Жујовић, *Ратни дневник 3. Југославија у II светском рату (мај 1944 – мај 1946)*, пр. Теодора Жујовић (Врњачка Бања: Интерклима-графика, 2004), 43; Младен Ј. Жујовић, *Зборник докумената из заоставштине Младена Ј. Жујовића* (Врњачка Бања: Интерклима-графика, 2004), 129.

²⁷ М. Жујовић, *Ратни дневник* 3, 92.

²⁸ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XIV knj. 4, Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića, avgust 1944. – maj 1945*. (Београд: Војноисторијски институт, 1985), 146–148; Никола Миловановић, *Kontrarevolucionarni pokret Draže Mihailovića. Knj. 4, Slom* (Београд: Словољубве, 1983), 63.

²⁹ Biber, „Neuspeh jedne misije“, 42–43; Павловић, *Од монархије до републике*, 223.

³⁰ Константин Фотић, *Рат који смо изгубили. Трагедија Југославије и погрешка Запада* (Београд: Ж. Лазић: М. Грушић: Вајат, 1995), 203–204; Коста Ст. Павловић, *Ратни дневник 1941–1945*. (Београд: Службени гласник: Откровење, 2011), 444.

³¹ Biber, „Neuspeh jedne misije“, 47; Ford, *OSS and the Yugoslav Resistance*, 108–110; Павловић, *Од монархије до републике*, 224–228; Тимотијевић, *Мисија 'Халијард'*, 345, 364, 396.

³² Павловић, *Од монархије до републике*, 224–253; Николић, *Савезници и покрети отпора*, 332–334; Вилијамс, *Падобранци, патриоти и партизани*, 288–289; Стеван К. Павловић, *Хитлеров нови антипоредак: Други светски рат у Југославији* (Београд: Clio, 2009), 259–261.

гославије у вези с Трстом, рушење ненаоружаног америчког авиона 1946. изнад Словеније, као и америчко прихватање југословенских политичких емиграната, условили су политичку напетост. На подлози антикомунистичких хладноратовских политичких опредељења Американци су током суђења генералу Михаиловићу истакли значај евакуације авијатичара у организацији ЈВуО. Влада САД је 30. марта 1946. упутила званичну дипломатску ноту Титовој Југославији са захтевом да њени авијатичари учествују као сведоци у судском процесу. Питање ЈВуО и спасавања америчких авијатичара није потпуно заборављено ни после осуде и егзекуције Михаиловића, и повремено се појављивало као тема у говорима појединих америчких политичара.³³

На инсистирање генерала Ајзенхауера, САД су покренуле и поступак одликовања генерала Михаиловића за заслуге у спасавању авијатичара, што је био један од начина да се дипломатски „притисне“ комунистички режим у Југославији.³⁴ Тако је председник Труман 29. марта 1948. генералу Михаиловићу постхумно доделио Орден *Legion of Merit* (Легија за заслуге), једно од највиших америчких војних одликовања које могу добити и странци.³⁵

Међутим, политика САД према Југославији није била монолитна, јер су постојале и прилике када је долазило до попуштања, као у случају званичне државне церемоније из јануара 1948, када је из Југославије испраћено око 700 тела ексхумираних америчких авијатичара који су погинули у Другом светском рату.³⁶ После разлаза Тита и Стаљина 28. јуна 1948. САД је подржала социјалистичку Југославију, обликујући своју спољну политику према геополитичким, а не идеолошким основама.³⁷

То је био и разлог што је додела одликовања генералу Михаиловићу остала без публицитета, јер би такав гест у новим политичким околностима реметио спољнополитичке приоритете САД (подржавање Тита против Стаљина). Аме-

³³ Lorejn M. Lis, *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene Države, Jugoslavija i hladni rat*, Beograd: BMG, 2003), 35–36; Tvrtko Jakovina, *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države: 1945–1955*. (Zagreb: Profil international: Srednja Europa, 2003), 69, 122–127, 231.

³⁴ The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, secret, Belgrade, March 31, 1948–4 p. m., 60H.00/3–3148: Telegram, *Foreign Relations of the United States: 1948, Eastern Europe; The Soviet Union*, доступно на: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v04/d691>, приступљено 5.2.2020); Marcia Christoff Kurapovna, *Shadows on the Mountain The Allies, the Resistance, and the Rivalries That Doomed WWII Yugoslavia* (Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2010), 270–272.

³⁵ Бојан Димитријевић, Коста Николић, *Генерал Михаиловић, биографија* (Београд: Српска реч, 2000), 474–475.

³⁶ „Свечани испраћај из Београда посмртних остатака америчких авијатичара који су погинули над нашом земљом у току рата“, *Борба*, 22. јануар 1948, 6; Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 234.

³⁷ Lis, *Održavanje Tita na površini*, 9–15, 56, 307–318.

ричка јавност је, на инсистирање републиканског конгресмена Едварда Дервинског (био је и секретар Удружења ветерана САД), тек 1967. сазнала за доделу одликовања. Истовремено, четничка емиграција у САД и америчка удружења авијатичара које је спасила ЈВуО упорно су инсистирали да се у Вашингтону подигне споменик генералу Михаиловићу.³⁸ Републикански кандидати за председника САД (Никсон, Реган) повремено су помињали генерала Михаиловића у позитивном контексту, али само током предизборних кампања.³⁹ Међутим, централни правац америчке политичке подршке социјалистичкој Југославији није мењан.

Конструкција традиције спасавања савезничких авијатичара у транзиционој Србији

Јавно обележавање мисије „Халијард“ у Србији почело је 13. маја 1995. године, када су Прањане и Равну гору посетили амерички авијатичари евакуисани 1944. године (Ричард Фелман, Ник Лалић, Чарлс Дејвис). Била је то прилика да поштоваоци наслеђа ЈВуО у организацији политичке партије Српски покрет обнове (СПО) на свој начин обележе педесет година од победе над фашизмом, а Американци да се сусретну са мештанима који су им помогли у евакуацији.⁴⁰

Међутим, све се одвијало током маја 1995, када су америчка и НАТО авијација у Босни бомбардовали положаје Војске Републике Српске, која је 2. јуна 1995. код Бања Луке оборила један амерички авион Ф-16. Истовремено је заробљено неколико стотина припадника међународних мировних снага, који су постављени на војне локације које су могле да буду нападнуте. Криза није окончана, већ је настављена и појачана, као и бомбардовања Републике Српске, нарочито од 30. августа до 21. септембра 1995. године, што је допринело и њеном војном поразу.⁴¹

³⁸ Kurapovna, *Shadows on the Mountain*, 270-272; Congressional Documents, S.J.Res.18 – 101st Congress (1989-1990). A joint resolution to authorize the National Committee of American Airmen Rescued by General Mihailovich to erect a monument to General Draza Mihailovich in Washington, January 29, 1989, (<https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-joint-resolution/18/text/is>, приступљено 19.3.2020).

³⁹ Milos Rastovic, "Richard Nixon, Ronald Reagan on General Draza Mihailovic", *American srbobran*, September 6, 2017, 5.

⁴⁰ Ружица Ранитовић Јовић, „Американци и Срби на Равној гори: морали смо мало плакати“, *Српска реч*, 22. мај 1995, 11–18.

⁴¹ Bojan B. Dimitrijević, *Vazdušni rat nad Republikom Srpskom i Republikom Srpskom Krajnom* (Beograd: Друштво истражача Србије „Стојан Новковић“, 2017, 216–217; Filip Švarn, „Srbija i NATO (4). Ratno krštenje u Bosni i Hercegovini“, *Vreme*, 15. jul 2010 (<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=940707>, приступљено 3.2.2020).

После политичких промена у Србији 2000. године „Мисија Халијард“ почела је дозирано да се користи у кривудавом процесу приближавања САД, оптерећеном ратним сукобима током распада Југославије, посебно НАТО бомбардовањем из 1999. године.

Јавне прославе, уз присуство државних званичника Србије и САД, организују се од 12. септембра 2004, када је постављено прво обележје на Галовића пољани (где је некада био аеродром) у Прањанима, у присуству тадашњег министра одбране државне заједнице Србије и Црне Горе (СЦГ) Првослава Давинића и министра иностраних послова Вука Драшковића (председника СПО-а), представника америчке амбасаде у Београду (без амбасадора), авијатичара и чланова ОСС-а који су учествовали у евакуацији 1944. године: Роберта Вилсона, Клера Масгрова, Артура Џибилјана и Џорџа Вујиновића.⁴²

У следећој деценији и амерички амбасадори у Србији повремено су долазили у Прањане и околна села.⁴³ Амбасадор САД у Србији уручио је 2007. плакету гувернера савезне државе Охајо мештанима Прањана за спасавање америчких авијатичара, а у Београду је отворена изложба о „Мисији Халијард“ у организацији амбасаде САД и Евроатлантске иницијативе. Следеће 2008. године делегација маринског корпуса амбасаде САД посетила је Прањане, да би 2009. ово село посетила делегација Националне гарде Охаја. Оружане снаге САД финансирале су подизање нове фискултурне сале Основне школе „Иво Андрић“ у Прањанима (2011–2012), да би 2014. Кабинет председника Републике Србије подржао обележавање годишњице евакуације авијатичара. Исте године у САД је званично регистрована Фондација „Мисија Халијард“.⁴⁴

Нови споменик на Галовића пољани у Прањанима подигнут је 2016, а на простору села постављено је седам спомен-табли са фотографијама и натписима посвећеним евакуацији америчких авијатичара.⁴⁵

Представници Фондације „Мисија Халијард“ уручили су 2016. пароху храма Светог Вазнесења Господњег у Прањанима „јединствен иконографски приказ“ о евакуацији америчких авијатичара – „Икону Халијард“. Исте године председник САД Барак Обама одобрио је Закон о Златној медаљи намењеној

⁴² Иван Рајовић, „Шездесет година после највеће операције спасавања пилота током Другог светског рата: падају лажи о Дражи“, *Српска реч*, 15. септембар 2004, 8–12.

⁴³ Тимотијевић, Савовић, *Равна гора*, 262–265.

⁴⁴ *Обележавање прошлости за изградњу будућности: Мисија Халијард* ([Београд]: Фондација „Мисија Халијард“, [2020]), 22, 24, 26, 28, 36, 38.

⁴⁵ Ryan Crane, „US commemorates Serbian support during WWII“, U.S. Air Forces in Europe and Air Forces Africa Public Affairs, Nov. 21, 2016 (<https://www.af.mil/News/Article-Display/Article/1009844/us-commemorates-serbian-support-during-wwii/>, приступљено 19.02.2024).

америчкој обавештајној служби (ОСС) у Другом светском рату, на којој су натписи најважнијих операција које је извела, међу њима и „Мисије Халијард“.⁴⁶

Током 2017. и 2018. амбасада САД у Србији прикупљала је податке о породицама и појединцима који су спасавали америчке авијатичаре, делила захвалнице и давала стипендије за школовање ђацима Основне школе у Прањанима. Село је добило и донације од Срба из САД.⁴⁷

Јубилеј седамдесет пет година од евакуације авијатичара 2019. обележен је у амбасади САД у Београду, уз присуство председника Републике Србије, да би потом у Универзитетској библиотеци отворена изложба посвећена „Мисији Халијард“. Председник Републике Србије присуствовао је 16. септембра 2019. свечаности у Прањанима и покренуо иницијативу да се изгради спомен-комплекс, док је у сеоској цркви породицама америчких Срба, чији су преци радили за ОСС, приказивана „Икона Халијард“.⁴⁸

Изградња меморијалног комплекса на Галовића пољани у Прањанима завршена је 2020. године. Свечаној церемонији присуствовали су председник Републике Србије, председница Владе Републике Србије и председник Републике Српске из Босне и Херцеговине, као и амбасадор САД у Србији.⁴⁹

Истакнути народни посланици владајуће партије и министарка културе у Влади Републике Србије покренули су 2021. иницијативу да се „Мисија Халијард“ уврсти у званичан Календар обележавања историјских догађаја ослободилачких ратова Србије.⁵⁰

Исте године започело је снимање филма „Хероји Халијарда“, који је премијерно приказан 2023. године. Иако САД нису учествовале у финансирању овог пројекта, амбасадор САД у Београду присуствовао је премијери филма.⁵¹

⁴⁶ Office of Strategic Services Congressional Gold Medal Act, H.R.3544 – 113th Congress (2013–2014) (<https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/3544/text?s=1&r=23>, приступљено 20.02.2024); Congressional Gold Medal Honors the Office of Strategic Services (<https://www.house.gov/feature-stories/2018-3-22-honoring-the-oss>, приступљено, 20.02.2024); *Обележавање прошлости за изградњу будућности*, 41, 43.

⁴⁷ *Обележавање прошлости за изградњу будућности*, 44–48.

⁴⁸ „Вучић: Срби и Американци да размотре како су постали непријатељи, *Политика*, 15. септембар 2019. (<http://www.politika.rs/sr/clanak/437844/Vucic-Srbi-i-Amerikanci-da-razmotre-kako-su-postali-neprijatelji>, приступљено 11.1.2020); *Обележавање прошлости за изградњу будућност*, 49–55.

⁴⁹ „Мисија Халијард – 76 година од подвига српског народа“, *Политика*, 26. септембар 2020. (<https://www.politika.rs/scc/clanak/463297/Мисија-Халијард-76-година-од-подвига-српског-народа>, приступљено 12.02.2024).

⁵⁰ Привремене стенографске белешке, Десето ванредно заседање Народне скупштине Републике Србије у Дванаестом сазиву (други дан рада), 01, Број 06-2/335-21, 29. јул 2021. године, Београд (<http://www.parlament.gov.rs>, приступљено 20.02.2024).

⁵¹ „Халијард – спасоносни ваздушни мост“, *Политика*, 8. октобар 2023. (<https://www.politika.rs/scc/clanak/576478/Халијард-спасоносни-ваздушни-мост>); Одржана премијера филма „Хероји

Међутим, „Мисија Халијард“ ни почетком 2024. није уврштена у званичне комеморативне свечаности Републике Србије, иако се од 63 датума чак четвртина односи на Други светски рат (пет су партизански, остали су интернационални или национални, ниједан посвећен ЈВуО). Нису предвиђене ни било какве српско-америчке комеморативне свечаности, по узору на званичне „календарске“ српско-руске, српско-француске, српско-грчке и српско-словачке.⁵² „Мисија Халијард“ или неки други „историјски датум“ посвећен ЈВуО или српско-америчкој сарадњи не налази се ни у списку комеморација Војске Србије.⁵³

Традиционалне и модерне иконе

Икона (свети лик, света слика) важна је компонента црквености и једна од битних карактеристика православне побожности, јер визуелно саопштава невидљиву божанску стварност (представља небеско у сфери земаљског), и једно је од средстава за постизање циља Спасења. У историји Цркве икона има вишеструку улогу. Најпре богослужбену и молитвену, потом дидактичку (иконографски катихизис за образоване и необразоване особе), затим контекмплативну и посредничку функцију, јер икона предаје невидљиву силу светости лика на њој.⁵⁴ Икона, ако је посматрамо у ширем контексту, може бити и слика нерелигиозне садржине. Међутим, у свом специфичном виду то је слика искључиво религиозног значења.⁵⁵

Православна иконологија инсистира да насликани лик отеловљује религиозну истину коју приказује икона, путем које верник долази до знања о стварном и истинском постојању узора (оригинала), са којим ступа у духовно општење. Дакле, православни хришћани нису неми и пасивни посматрачи икона, него молитвени саговорници са „живим“ ликовима представљеним на иконама, путем којих ступају у искуствену и живу заједницу са Богом.⁵⁶

Од краја XVIII века у српској секуларној култури почињу да се појављују иконичне визуелне представе знаменитих личности и догађаја, а њихова употреба у симболичној политици званичне репрезентативне културе темељила

Халијарда”, *Политика*, 11. октобар 2023. (<https://www.politika.rs/scc/clanak/577015/Одржана-премијера-филма-Хероји-Халијарда>, приступљено 12.02. 2024).

⁵² Календар обележавања историјских догађаја ослободилачких ратова Србије, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања Владе Републике Србије (<https://www.minrzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/kalendar-obelezavanja-istorijskih-dogadjaja-oslobodilackih-ratova-srbije>, приступљено 20.02.2024).

⁵³ Календар државних и војних празника и обележавања годишњица историјских догађаја ослободилачких ратова Србије, 2024. година, Министарство одбране Републике Србије, Сектор за људске ресурсе, Управа за традицију, стандард и ветеране (<https://www.mod.gov.rs/cir/17731/tradicije-i-kultura-17731>, приступљено 20.02.2024).

⁵⁴ М.Т.Ђ. „Икона”, *Енциклопедија православља. Књ. 2, И-О* (Београд: Савремена администрација, 2002), 748–755.

⁵⁵ Димитрије М. Калезић, „Теолошки смисао иконе”, *Теолошки погледи* 1 (1973), 46–59.

⁵⁶ Јован Пурић, „Дијалог иконобораца са иконопоштоватељима”, *Зограф*, 34 (2010), 13–26.

се на старим хришћанским схватањима. Такве „патриотске иконе“ намењене визуелном сећању имале су интерактиван однос са средином којој су намењене, јер су важеће друштвене конвенције и припремљеност друштва да појединим представама припише симболично значење, као и посебно поштовање, имале одлучујући значај.⁵⁷

Слике знаменитих историјских догађаја стваране су са стратегијом „измицања“ из пролазности тренутка, с циљем стабилизује колективне меморије која је требало да одбаци произвољности појединачних сазнања, уз легитимисање актуелног политичког захтева и регулисање односа у друштвеној и политичкој структури заједнице.⁵⁸

Примери „хероја нације“ на „патриотским иконама“ имали су активно дејство, као „пут врлине“ који је требало следити на трагу славе предака.⁵⁹ Код сложенијих историјских представа низ симултаних догађаја и ликова сливали су се у један сликовни ефекат, са ангажованом реторичношћу. Такве псеудосакралне слике, нарочито ако су приказивале владаре, добијале су култно поштовање.⁶⁰ Ипак, оне нису приказивале светитеље.

Масовна ревитализација религије и националних осећања у Србији деведесетих година двадесетог века нису у потпуности обновили старе визуелне обрасце, али су условили хиперпродукцију предмета са верском симболиком. Од традиционалних (крстићи, бројанице и иконе) до предмета за свакодневну употребу са хришћанском иконографијом (упаљачи, салвете, столњаци, магнети за фрижидер, чаше, флаше). Велики број оваквих предмета био је за једнократну употребу, чиме је поништавано православно схватање икона уз честу тривијализацију религиозности.⁶¹

При томе је створено велико шаренило у коме су мешане традиционалне иконе и предмети из савремене глобалне популарне културе у најразличитијим амбијентима и ситуацијама.⁶² Суштински, повратак цркве у јавну сферу условио

⁵⁷ Тимотијевић, *Таковски устанак*, 271–272.

⁵⁸ Катарина Митровић, „Мајска скупштина 1848. Павла Симића између патриотске иконе и уметничког дела”, *Зборник Матице српске за ликовне уметности* 36 (2008), 125–145.

⁵⁹ Ненад Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку: систем европске и српске визуелне културе у служби нације* (Београд: Завод за уџбенике, 2006), 106.

⁶⁰ Игор Борозан, *Слика и моћ: представе владара у српској визуелној култури XIX и почетком XX века. Књ. I*, (Нови Сад: Галерија Матице српске: Матица српска, 2021), 76, 347.

⁶¹ Милеса Стефановић-Бановић, „Употреба предмета са хришћанском симболиком у свакодневном животу у Србији”, *Религија, религиозност и савремена култура: од мистичног до (и) рационалног и vice versa* (Београд: Етнографски институт САНУ, 2014), 115–125.

⁶² Мирослава Малешевих, „Православље као срж 'националног бића' посткомунистичке Србије”, *Свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду у Србији и Бугарској. Балканска трансформација и Европска интеграција*, ур. Драгана Радојичић (Београд: Етнографски институт САНУ, 2006), 99–121.

је појачан утицај на обликовање савременог националног идентитета, као и на политичка дешавања у друштву.⁶³

Обновљена је и пракса приказивања ктитора и њихових породица на фрескама новоподигнутих цркава.⁶⁴ Традиционални средњовековни стил сликања фресака и икона поново је постао „владајући“, мада је у савременим условима попримио дифузност на темељу чувања старих образаца.⁶⁵

Имитирање светог простора у контексту економске и политичке пропаганде карактеристично је и за САД, у којој медијска сфера често настоји да овлада закономерношћу и методама сакралне уметности с циљем коришћења начела иконичне композиције слике и речи за практичне потребе.⁶⁶

Један од истакнутих примера коришћења традиционалне православне хришћанске побожности на подлози поштовања и баштине популарисања „патриотских икона“, као слика са дидактичним садржајем из националне историје, јесте и „Икона Халијард“, коју је Фондација „Мисија Халијард“ поклонила цркви у Прањанима 2016. године, о чему сведочи и метална плоча са натписом на српском и енглеском језику, која је причвршћена на „икону“ са предње стране како би свима била видљива.

„Икону“ је наручио ваздухопловни пуковник САД Џон Капело из америчке организације Фондација „Мисија Халијард“, а насликао фрескописац Милан Кочијашевић. Владика је одобрио израду слике (јер званично није икона предвиђена за целивање и религиозно поштовање), а иста представа насликана је у још једном примерку и послата у Вашингтон.⁶⁷

Иако ова слика нема статус иконе, јасна је намера наручиоца да се цео догађај „сакрализује“ повезивањем култа светитеља и националних хероја, у овом случају Срба и Американаца у процесу изградње меморијских структура српско-америчког ратног савезништва.

⁶³ Мирослава Малешевић, „’Оправослављење’ идентитета српске омладине”, *Гласник Етнографског института*, 53 (2005), 135–151.

⁶⁴ Милош Тимотијевић, *Век сумње: религиозност у чачанском крају 1886–2008*. (Чачак: Легенда: Народни музеј Чачак, 2009), 203.

⁶⁵ Тодор Митровић, „Хипервизантијски парадокс: Зашто је могуће / потребно говорити о стилу савременог црквеног сликарства у Србији?”, *Религија, религиозност и савремена култура: од мистичног до (и)рационалног и vice versa* (Београд: Етнографски институт САНУ, 2014), 87–103.

⁶⁶ Violeta Cvetkovska Ocokoljić, Tatjana Cvetkovski, „Instrumentalizacija religije: kodirana komunikacija”, *Religijska imaginacija i savremeni mediji: medijizacija religije i/ili religizacija medija*, pr. Zorica Kuburić, Srđan Sremac, Sergej Beuk (Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije, 2010), 87–104.

⁶⁷ „Ova ikona nikad se ne celiva: neobičan prikaz u pranjanskoj crkvi, Sveti Sava daje Svetom Nikoli avion”, *Kurir*, 19. septembar 2017. (<https://www.kurir.rs/vesti/srbija/2911363/ikona>, приступљено 10.1.2020).

Иконографски садржај слике „Икона Халијард“

„Икона Халијард“ сликана је на дасци (100 x 70 cm) у традиционалном маниру православних икона са коришћењем златних листића. На слици има око стотину фигура које треба да илуструју евакуацију америчких авијатичара из Прањана у јужну Италију у организацији ЈВуО.

Централна површина подељена је на два дела, око које је као својеврстан оквир постављен низ медаљона и розета. На угловима овог „оквира“ постављена су четири симбола. У горњем левом углу грб Краљевине Југославије, наспрам кога се у десном углу налази знак Фондације „Мисија Халијард“. У доњем левом углу је знак 15. америчке ваздухопловне армије, а наспрам њега у десном углу знак ОСС-а. Приметна је доминација симбола САД, а наручилац слике није се одлучио да прикаже актуелни државни грб Републике Србије, нити САД, осим у виду застава које су коришћене унутар лога Фондације „Мисија Халијард“.

На левој страни „оквира“ у вертикалном низу приказано је пет портрета у медаљонима, као и на десној страни. Укупно десет личности, осам Американаца и двојица Срба.

Први са леве стране је генерал Михаиловић, испод њега капетан ЈВуО Звонимир Вучковић, потом амерички капетан српског порекла Ник Лалић, испод њега амерички пуковник словеначког порекла Јуриј Џорџ Крајгер и на крају амерички редов јерменског порекла Артур Џибилјан.

Први са десне у вертикалном низу је амерички генерал Вилијам Бил Донован, шеф ОСС-а, испод њега генерал Натан Твајнинг, командант 15. ваздухопловне армије у јужној Италији за време Другог светског рата, потом амерички подофицир (касније поручник) српског порекла Џорџ Мусулин, затим амерички капетан српског порекла Џорџ Вујновић и на крају амерички наредник српског порекла Мајкл Рајачић.

Лик генерала Михаиловића на истакнутом месту је очекиван и логичан из перспективе поштоваоца наслеђа ЈВуО. Као и капетана Звонимира Вучковића (1916–2004), команданта Првог равнорског корпуса, због недвосмислено важне улоге у евакуацији. Његово порекло (отац Хрват, мајка аустријско-словеначко-италијанског порекла, поочим Србин) и живот у емиграцији (променио је име у Џејмс) нису део поруке коју емитује „икона“. Нарочито из Звонкове дистанцираности према раду српских четничких организација у САД, југословенских политичких опредељења и сарадње са људима попут Десимира Тошића.⁶⁸

Наредна три насликана лика припадају америчким војницима. Никола Ник Лалић (1916–2001), дете српских емиграната, рођен је у Кливленду (Охајо). Код ЈВуО био је од 10. августа до 27. децембра 1944. и последње евакуације.

⁶⁸ Милош Тимотијевић, „Звонимир Звонко Вучковић [1916–2004]: биографија, документа сећања“, *Зборник радова Народне музеје*, XLV (2015), 173–205.

Често се фотографисао у пријатељском и присном расположењу са генералом Михаиловићем, што је све заједно било одлучујуће за место у медаљонима. Лалић је пре рата дипломирао индустријски дизајн у Кливленду и играо и кошарку за свој универзитет, а после рата (1945–1946) у професионалној лиги. За време рата био је члан ОСС-а, после рата ЦИЕ, ангажован на обавештајним пословима у Грчкој (1952–1957). Када се вратио у САД радио је у адвертајзинг компанијама у Њујорку, потом у Министарству трговине у Балтимору. Посетио је Прањане 1995. године.⁶⁹

Јуриј Џорџ Крајгер (1891–1984) родио се на подручју данашње Словеније у некадашњој Аустро-угарској. Учесник је и операције „Халијард“ у својству команданта АКРУ (ACRU – Air Crew Rescue Unit) у јужној Италији. Крајгер је био пилот авиона и учествовао је као добровољац у српској војсци пред пробој Солунског фронта 1918. године. У Америку се преселио 1921. и најпре радио у цивилном ваздухопловству. За време Другог светског рата био је припадник ОСС-а и дан пред немачки десант на Дрвар 1944. посетио је штаб Јосипа Броза Тита. Иначе, Јуриј (Џорџ) Крајгер био је рођак познатог словеначког комунисте Бориса Крајгера.⁷⁰

Артур Џибилијан (Arthur Jibilian Jibby) (1923–2010) рођен је у Охају као дете јерменских имиграната. Током Другог светског рата мобилисан је у морнарицу, где је обучен за радио-телеграфисту, затим се добровољно јавио за рад у ОСС-у. Најпре је био у мисији мајора Лина Фариша код партизана у јужној Србији. Потом је са Лалићем и Рајачићем боравио код ЈВУО током „Мисије Халијард“. Посетио је Прањане 2004. године.⁷¹

Са десне стране први је амерички генерал Вилијам Бил Донован (William Joseph Donovan) (1883–1959), амерички адвокат, генерал и обавештајац, пореклом из ирске католичке породице. Учествовао је у Првом светском рату, неколико пута је рањаван, добио је чин пуковника и више одликовања. Током 1940. и 1941. обилазио је балканске државе, испитујући њихову спремност за отпор нацистичкој Немачкој. Посетио је и Београд и разговарао са политичком, војном и обавештајном елитом земље, која је потом извела пуч 27. марта 1941. године. Током Другог светског рата управљао је америчком обавештајном агенцијом (ОСС) и није крио симпатије према ЈВУО и генералу Михаиловићу.

⁶⁹ *Подолуб или издајник*, 393; Greg Garland, Frederick N. Rasmussen, "Nick A. Lulich, 85, leader of OSS team that rescued downed air crews in WWII", *The Baltimore Sun*, May 15, 2001. (<https://www.baltimoresun.com/news/bs-xpm-2001-maj-15-0105150035-story.html>, приступљено 7.2.2020).

⁷⁰ Biber, „Neuspeli jedne misije“, 42; Павловић, *Од монархије до републике*, 221–222; Roberts, *Tito, Mihailović i saveznici*, 265; Thomas W. Ennis, "George Kraigher, a pilot in two wars", *The New York Times*, September 25, 1984. (<https://www.nytimes.com/1984/09/25/obituaries/george-kraigher-pilot-in-two-wars.html>, приступљено 28.1.2024).

⁷¹ Arthur Jibilian Collection, personal narrative, Veterans History Project, Library of Congress (<http://memory.loc.gov/diglib/vhp/story/loc.natlib.afc2001001.10179/>, приступљено 7.2.2020).

После рата створио је Централну обавештајну агенцију (ЦИА), потом је радио као дипломата и адвокат.⁷²

Испод је амерички ваздухопловни генерал Натан Твајнинг (Nathan Farragut Twining) (1897–1982), командант 15. ваздухопловне армије у јужној Италији за време „Мисије Халијард“. Каријеру је започео као пешадијски официр, али је рано прешао у ваздухопловство. Током Другог светског рата најпре је био у јужном Пацифику, да би новембра 1943. постао командант 15. ваздухопловне армије, а почетком 1944. и командант савезничких стратешких ваздухопловних снага на Медитерану. Командант ваздушних снага на Пацифику постаје 2. августа 1945, а четири дана касније, под његовом командом, бачена је атомска бомба на Хирошиму.⁷³

Следећи у низу је Џорџ Мусулин (1914–1987), пореклом из српске породице досељене из Лике у Америку. Код ЈВуО боравио је у два наврата, од 18. октобра 1943. до 29. маја 1944. и од 4. августа до 26. августа 1944. године. Тренирао је рагби за време студија у Питсбургу и био члан Српске народне одбране. Мусулинова сестра радила је као секретарица код југословенског амбасадора Константина Фотића. Мусулин је по доласку у војску мобилисан као редов у ОСС, а демобилисан у чину капетана. Имао је важну улогу у евакуацији авијатичара, али и вишак слободне иницијативе. Пошто је 10. августа 1944. допустио генералу Михаиловићу да америчким авионима у јужну Италију пошаље војно-политичку мисију са капетаном Вучковићем, пуковник Крајгер га је повукао из Прањана.⁷⁴

Испод је насликан Џорџ Вујновић (1915–2012), дете српских емиграната, рођен у Питсбургу. Пре Другог светског рата дошао је у Југославију и студирао медицину у Београду, где га је и затекла окупација. Избегао је из земље са супругом Мирјаном и убрзо се прикључио ОСС-у. Мирјана је радила као секретарица код југословенског амбасадора Константина Фотића и достављала је Џорџу податке о спасеним авијатичарима, које је он прослеђивао својој команди у јужној Италији. Џорџ Вујновић посетио је Прањане 2004, да би 2005. ћерци генерала Михаиловића уручио амерички орден Легије части додељен 1948. године. Вујновић је 2010. добио амерички Орден бронзане звезде за заслуге у „Мисији Халијард“.⁷⁵

⁷² А. А., „Пуковник г. Донован у Београду“, *Политика*, 24. јануар 1941, 4; „Willam J. Donovan“, *Poruka*, мај–јул 1959, 29; Павловић, *Од монархије до републике...*, 9–15; Наташа Милићевић, „Југословенско-амерички односи у предвечерје Другог светског рата“, *Војноисторијски гласник*, 2 (2008), 130–148; Waller, *Wild Bill Donovan*, 9–13, 385–389.

⁷³ General Nathan F. Twining, Air Force Biography (<https://www.af.mil/About-Us/Biographies/Display/Article/105367/general-nathan-f-twining/>), приступљено 19.2.2024).

⁷⁴ Тимотијевић, *Мисија 'Халијард'...*, 106–108, 353.

⁷⁵ Кураровна, *Shadows on the Mountain*, 143; Борис Субашић, „Преминуо Ђорђе Вујновић – командант мисије 'Халијард'“, *Вечерње новости*, 25. април 2012, 19.

На крају низа је Мајкл Рајачић (1913–1992), такође Американац српског порекла. Студирао је и дипломирао на Правном факултету у Београду (1934–1938). Најпре је био запослен у у цивилној служби ОСС-а, потом је прошао војну обуку и 1943. прекомандован у Египат, затим у јужну Италију. Напредовао је од чина наредника до капетана. Код ЈВуО дошао је 4. августа 1944, заједно са Мусулином и Џибилијаном. После рата био је запослен у Министарству рата САД.⁷⁶

Од десет изабраних личности осам припада америчкој војсци. Иако је то можда било очекивано, наручилац слике није се одлучио да прикаже лик пуковника Роберта Макдауела (Robert Harbold McDowell) (1894–1980), по образовању историчара, који је самоиницијативно или по инструкцијама генерала Донована подржавао ЈВуО до краја 1944. године.⁷⁷ Још је веће изненађење изостављање америчког авијатичара Ричарда Фелмана (1921–1999), који је 1995. посетио Праћане и чија су сећања деценијама коришћена за романсиране приче о пријатељству ЈВуО и Американаца, што је послужило и публицисти Грегори А. Фриману да уобличи роман „500 заборављених“, о евакуацији из Праћана.⁷⁸

Наручилац „Иконе Халијард“ свесно је пренагласио значај америчких обавештајаца српског порекла, тако да у медаљонима „није било места“ ни за Константина Фотића (1891–1959), југословенског посланика у САД, који се посебно ангажовао у пропаганди ЈВуО поводом евакуације.⁷⁹ Иста оцена важи и са изостављањем Ђуре Ђуровића (1900–1983), који је код ЈВуО био задужен за пропаганду према англосаксонским земљама.⁸⁰

Средишњи део иконе подељен је облацима на два дела. У горњој зони на средини слике на златној позадини стоји Исус Христос са раширеним рукама. Са леве стране је Св. Сава, који рукама Исусу приноси модел америчког транспортног авиона Ц-47/ДЦ-3 који је коришћен за евакуацију америчких авијатичара, а са десне стране постављена је фигура Св. Николе, који са раширеним рукама

⁷⁶ Вукчевић, „Американци на Равној Гори“, 90; *Родољуб или издајник*, 435–437; *Zbornik NOR-a XIV*, 147.

⁷⁷ Николић, *Савезници и покрети отпора*, 327; Роберт Харболд Макдауел, *Стрељање историје: кључна улога Срба у Другом светском рату* (Београд: Поета: Рад, 2012), 23.

⁷⁸ Richard L. Felman, *Mihailovich and I: у спомен генерала Драже* (Milwaukee, WI: Neeven, 1964); Грегори А. Фриман, *500 заборављених: неиспричана прича о људима који су све ризиковали у највећој мисији спасавања у Другом светском рату* (Београд: Evro-Giunti, 2009); Милош Тимотијевић, „Југословенска војска у Отаџбини и амерички авијатичари: пример спасавања и евакуације посаде авиона Б-24 Либератор који је пао у село Ракова код Чачка“, *Зборник радова Народнoг музеја XLIX* (2019), 103–125.

⁷⁹ „Konstantin A. Fotić“, *Poruka*, мај–јул 1959, 29; Nataša Milićević, „Konstantin Fotić – diplomata od karijere“, *Istorija 20 veka*, 1 (1998), 143–162; Драгош Перовић, Предраг Крејић, „Српски и југословенски представници у Сједињеним Америчким Државама“, *Архив*, 1–2 (2007), 194.

⁸⁰ Slobodan G. Markovich ”Dr. Djura Djurović. A lifelong opponent of Yugoslav communist totalitarianism“, *Balkanica*, 43 (2012), 273–323.

очекује да прихвати модел авиона. Сцена настоји да евакуацију авијатичара смести у хришћански модел избављења уз помоћ светитеља и Спаситеља, и симболизује зону бесмртности, изоловани метафизички простор вечности над којим почива благослов неба.

У доњем делу слике, испод облака, приказан је сам ток евакуације у Прањанима као групна сцена у којој су заједно српски народ и амерички авијатичари испред нове и старе цркве брвнаре у Прањанима и катедрале Светог Николе у Барију, док су у позадини панораме Србије и морске обале јужне Италије. Представа је насликана као једна целина.

У левом делу слике насликана је група сељака и Американаца у Прањанима, међу њима је и авијатичар са радио-станицом. У питању је Томас Оливер, пилот авиона Б-24 из 459. бомбардерске групе, који је у јулу 1944. самоиницијативно из Прањана успоставио радио-везу са Баријем.⁸¹ На средини је сцена у којој српском дечаку (Радомир Јанковић из Прањана) један авијатичар афроамеричког порекла (Џејмс Вокер, пилот ловачког авиона П-51)⁸² поклања војничке цокуле. Десно је група америчких авијатичара испред катедрале Св. Николе у Барију.

Испод њих насликано је неколико сељака који тешким ручним радом уз помоћ воловске запреге уређују писту за авионе, а десно је постављена скрушена фигура генерала Михаиловића који надгледа посао. Дразина сиво-маслинаста војничка пелерина насликана је тако да наликује на огртаче светитеља на традиционалним иконама.

На самом дну слике налази се група америчких авијатичара који чекају да уђу у транспортни авион. Отвор за врата на летелици насликан је златном бојом, која је симбол хришћанског Спасења, а не само обичне евакуације. Читаву сцену надкриљују и благосиљају четири светитеља, чији су стојећи ликови вишеструко крупнији него обичних људи (српских сељака, америчких авијатичара и ЈВуО). Први је Свети Николај Жички, потом Свети Сава Српски, а десно до врата, у сцени која приказује излазак из авиона у Барију, постављени су ликови Светог Николе и Светог Јована Шангајског. Изабрани светитељи, њихов редослед и намењена улога у сцени евакуације настоје да читав догађај у свести рецептора слике добије дубоки хришћански смисао чудесног избављења. Свети Николај Жички и Свети Сава симболизују српске националне светитеље, Свети Никола је општехришћански светитељ заштитник морепловаца и путника и патрон катедрале у Барију која чува његове мошти, а Свети Јован Шангајски (1896–1966), као руски монах који је после Краљевине Југославије и Кине деловао и у Сан

⁸¹ Куроповна, *Shadows on the Mountain*, 142; Тимотијевић, *Мусија 'Халијард'*, 193, 322.

⁸² Тимотијевић, *Мусија 'Халијард'*, 316, 441, 444.

Франциску (канонизован 1994),⁸³ симболизује и САД као хришћанску земљу са својим православним светитељима.

Начин на који је приказана „Мисија Халијард“ свакако рачуна на припремљеност српског друштва, посебно традиционалних група и појединаца, да прихвати истинитост сцена које се на сличан начин појављују на правим црквеним иконама. Такав облик визуелног сећања требало би да има интерактиван однос са средином којој је намењен, јер је унапред навикнута и припремљена на симболичко значење иконичних представа.

Ангажована реторичност „(Псеудо)иконе Халијард“ и покушај нове конструкције културе сећања на Други светски рат у Србији

Баштињење српско-америчког ратног савезништва у редакцији поштовалаца ЈВуО има традицију дугу осам деценија. „Мисија Халијард“, као најистакнутији део евакуације доминантно америчких авијатичара, имала је практичну пропагандну вредност већ 1944. године, да би током Хладног рата четничка емиграција у САД упорно инсистирала на жртви генерала Михаиловића. Орден који му је 1948. постхумно доделио председник Труман постала је чворишна тачка јавног сећања и доказ да четници нису били издајници.

У првој деценији обележавања „Мисије Халијард“ у Прањанима није било континуираних свечаности, већ само две комеморације (1995, 2004) у организацији српске конзервативне политичке елите. Прва као страначка манифестација, друга као део личне иницијативе појединих политичара да се улога генерала Михаиловића и ЈВуО у евакуацији авијатичара 1944. уздигне на ниво државне репрезентативне културе. Учешће представника САД није изостајало, али, осим чланова војске и ветерана обавештајне агенције, догађај ипак није уздигнут на ниво потребан за посету амбасадора.

У последње две деценије амбасада САД у Србији континуирано обележава „Мисију Халијард“. Најпре само уз сарадњу локалне самоуправе, потом и републичких функционера, али уз обавезно учешће америчког амбасадора и представника америчке војске. Најпре се све организовало на локалном нивоу села Прањана, да би манифестација постепено добила незванично национално обележје, нарочито од 2019. године.

Поштоваоци и настављачи традиције ЈВуО у Србији настоје да „Мисију Халијард“ уврсте у званични календар државних празника као незаобилазан

⁸³ Бранислав Илић, „Свети Јован чудотворац Шангајски и Санфранцискански”, Информативна служба Српске православне цркве (http://arhiva.spc.rs/sr/sveti_jovan_chudotvorac_shangajski_sanfranciskanski.html, приступљено 15.02.2024).

део симболичне политике и репрезентативне културе. Евакуације савезничких авијатичара 1944. постала би на тај начин „нулта тачка прошлости“, почетак поновне обнове српске националне традиције у контексту либерално-капиталистичког опредељења и политичког савезништва са САД. Међутим, иако је појављивање председника Републике, премијера и многих министара свечаности давало званичан ниво, „Мисија Халијард“ до почетка 2024. ипак није увршћена у званичне комеморације Републике Србије.

Приметно је и избегавање помињања учешћа ЈВуО у организацији „Мисије Халијард“ у званичним обраћањима многих српских и америчких државних функционера (никако не свих). Главни јунак целе операције постепено је постао српски народ подсуворборских села и Шумадије.

Званична државна репрезентативна култура Републике Србије углавном се дистанцира од ЈВуО (за разлику од јавног политичког говора), као и од традиција војне сарадње са САД, уз наглашено сећање на сукобе из 1999. године.

Међутим „Икона Халијард“, коју је америчка Фондација „Мисија Халијард“ поклонила цркви у Прањанима, недвосмислено приказује улогу ЈВуО и генерала Михаиловића у евакуацији америчких авијатичара, али избор личности и мотива пренаглашава улогу ОСС-а, тако да се догађај приказује као доминантно америчка војна операција са истакнутом улогом Американаца српског порекла.

Истовремено, ова „икона“ за сада је најрадикалнији пример пропагандног преобликовања српске православно-хришћанске и народно-сеоске традиције, с намером да се изабрани догађај трајно уведе у јавно сећање. Централно место на које је постављен Исус Христос, избор светитеља и њихово „ангажовање“ у евакуацији авијатичара јасно указују намеру наручиоца да „икона“ временом добије култно поштовање, можда и молитвену функцију.

Иако је „Икона Халијард“ у ликовном погледу наглашено традиционална она припада модерној култури, у којој доживљај прошлости улази у флуидно дискурзивно поље језика, слика, симбола, знакова и постаје активни и употребљив садржај садашњости. Избор догађаја, уобличавање информација, одређивање емоционалног интензитета сећања, исказује и намеру наручиоца да се активно посвети контролисању производње свести о прошлости, неминовно и планирању будућности.

Осврт на улогу насликаних особа на „Икони Халијард“ указује да су актуелни приоритети у конструкцији јавног сећања условили занемаривање њиховог ангажовања изван операције евакуације авијатичара. Селековано сећање изузело је изабране актере из рационалног времена пролазности и уздигло у морализовано метафизичко време вечног сећања лишеног сумњи и различитих тумачења, у коме се на посредан начин, путем псеудоиконе, ангажује и ауторитет религије. Сакрални простор храма, где се „икона“ чува и приказује посетиоцима, обезбеђује додатну идентификацију.

Досадашње акције изградње културе сећања на евакуацију савезничких авијатичара и наслеђе ЈВуО имале су ограничено дејство у јавности савремене Србије. Међутим, дводеценијско континуирано ангажовање САД у конструкцији меморијског система „Мисије Халијард“ обезбедило је подлогу за изградњу новог јавног заједничког сећања на српско-америчку сарадњу у Другом светском рату. Даље профилисање комеморативних форми зависиће од политичких одлука САД и Србије, што ће директно утицати и на целокупан јавни меморијски систем, његово задржавање у локалним оквирима или ширење на општи национални ниво.

Spisak izvora i literature

- Air Force Biography (<https://www.af.mil>)
Congressional Documents (<https://www.congress.gov>)
Foreign Relations of the United States (<https://history.state.gov>)
Privremene stenografske beleške Narodne skupštine Republike Srbije (<http://www.parlament.gov.rs>)
U.S. Air Forces in Europe and Air Forces Africa Public Affairs (<https://www.af.mil>)
Veterans History Project, Library of Congress (<http://memory.loc.gov>)
Kalendar državnih i vojnih praznika i obeležavanja godišnjica istorijskih događaja oslobodilačkih ratova Srbije, 2024. godina, Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Sektor za ljudske resurse, Uprava za tradiciju, standard i veterane (<https://www.mod.gov.rs>)
Kalendar obeležavanja istorijskih događaja oslobodilačkih ratova Srbije, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Vlade Republike Srbije (<https://www.mirnzs.gov.rs>)
- American srbobran*, 2017.
Borba, 1948.
Kurir, 2017.
Politika, 1940, 2019–2023.
Poruka, 1959.
Srpska reč, 1995, 2004.
The Baltimore Sun, 2001.
The New York Times, 1984.
Večernje novosti, 2012.
Vreme, 2010.
- Obeležavanje prošlosti za izgradnju budućnosti: Misija Halijard*. [Beograd]: Fondacija „Misija Halijard“, [2020]. (ćirilica)

- Rodoljub ili izdajnik: slučaj đenerala Mihailovića: zapisnici i izveštaj Istražne komisije Komiteta za pravедno suđenje Draži Mihailoviću*. Stanford: Huverov institut, [1978]. (ćirilica)
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XIV, knj. 2. Dokumenti jedinica, komandi i ustanova četničkog pokreta Draže Mihailovića, 1. januar – 8. septembar 1943*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1983.
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XIV, knj. 3, Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića, septembar 1943 – jul 1944*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1983.
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XIV knj. 4, Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića, avgust 1944. – maj 1945*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1985.
- Žujović, Mladen J. *Ratni dnevnik 3. Jugoslavija u II svetskom ratu (maj 1944 – maj 1946)*, pr. Teodora Žujović. Vrnjačka Banja: Interklima-grafika, 2004. (ćirilica)
- Žujović, Mladen J. *Zbornik dokumenata iz zaostavštine Mladena J. Žujovića*. Vrnjačka Banja: Interklima-grafika, 2004. (ćirilica)
- Mihailović, Dragoljub M. *Rat i mir đenerala. Izabrani ratni spisi 2*, pr. Milan Vesović, Kosta Nikolić, Bojan B. Dimitrijević. Beograd: Srpska reč, 1998. (ćirilica)
- Biber, Dušan. „Neuspeh jedne misije: američki potpukovnik OSS Robert McDowell u štabu Draže Mihailovića 1944. god.“. *Časopis za suvremenu povijest*, God. 22, br. 1–2 (1990), 33–65.
- Bojanić, Miloš. „Evakuacija savezničkih avijatičara iz Jugoslavije tokom Drugog svetskog rata“. *Zbornik radova Narodnog muzeja*, XLIX (2019), 91–103. (ćirilica)
- Bojanić, Miloš. „Evakuacija savezničkih avijatičara od strane JVuO. Misija 'Haljard' po američkim i nemačkim izvorima“. *Braničevski glasnik*, 10 (2016), 189–214. (ćirilica)
- Borozan, Igor. *Slika i moć: predstave vladara u srpskoj vizuelnoj kulturi XIX i početkom XX veka. Knj. 1*. Novi Sad: Galerija Matice srpske: Matica srpska, 2021. (ćirilica)
- Cvetkovska Ocokoljić, Violeta i Cvetkovski, Tatjana, „Instrumentalizacija religije: kodirana komunikacija“. *Religijska imaginacija i savremeni mediji: medijizacija religije i/ili religizacija medija*, pr. Zorica Kuburić, Srđan Sremac, Sergej Beuk. Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije, 2010, 87–104.
- Dimitrijević, Bojan B. *Vazdušni rat nad Republikom Srpskom i Republikom Srpskom Krajinom*. Beograd: Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković“, 2017.
- Dimitrijević, Bojan i Nikolić, Kosta, *Đeneral Mihailović, biografija*. Beograd: Srpska reč, 2000. (ćirilica)
- Đ, M.T. „Ikona“. *Enciklopedija pravoslavlja. Knj. 2, I-O*. Beograd: Savremena administracija, 2002, 748–755. (ćirilica)
- Felman, Richard L. *Mihailovich and I: u spomen đenerala Draže*. Milwaukee, WI: Neeven, 1964.
- Ford, Kirk. *OSS and the Yugoslav Resistance 1943–1945*. College Station: Texas A & M University Press, 1992.

- Fotić, Konstantin. *Rat koji smo izgubili. Tragedija Jugoslavije i pogreška Zapada*. Beograd: Ž. Lazić: M. Grušić: Vajat, 1995. (ćirilica)
- Friman, Gregori A. *500 zaboravljenih: neispričana priča o ljudima koji su sve rizikovali u najvećoj misiji spasavanja u Drugom svetskom ratu*. Beograd: Evro-Giunti, 2009. (ćirilica)
- History of the MAAF1. September 1944 – 1. May 1945*. [S.l.], Headquarters Mediterranean Allied Air Forces, 1945.
- Ilić, Branislav. „Sveti Jovan čudotvorac Šangajski i Sanfranciskanski“, (http://arhiva.spc.rs/sr/sveti_jovan_chudotvorac_shangajski_sanfranciskanski.html). (ćirilica)
- Jakovina, Tvrtko. *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države: 1945–1955*. Zagreb: Profil international: Srednja Europa, 2003.
- Kalezić, Dimitrije M. „Teološki smisao ikone“. *Teološki pogledi*, 1 (1973), 46–59. (ćirilica)
- Koljanin, Milan. „Slika neprijatelja/saveznika u Srbiji 1941–1944. Tradicija, ideologija, stereotipi“. *Srbija (Jugoslavija) 1945–2005. Ideologije, pokreti, praksa*, ur. Momčilo Pavlović. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006, 71–84.
- Kuljić, Todor. *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja štampa, 2006.
- Kurapovna, Marcia Christoff. *Shadows on the Mountain the Allies, the Resistance, and the Rivalries That Doomed WWII Yugoslavia*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2010.
- Lis, Lorejn M. *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene Države, Jugoslavija i hladni rat*. Beograd: BMG, 2003.
- Makdauel, Robert Harbold. *Streljanje istorije: ključna uloga Srba u Drugom svetskom ratu*. Beograd: Poeta: Rad, 2012. (ćirilica)
- Makuljević, Nenad. *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku: sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2006. (ćirilica)
- Malešević, Miroslava. „’Opravoslavljenje’ identiteta srpske omladine“. *Glasnik Etnografskog instituta*, 53 (2005), 135–151. (ćirilica)
- Malešević, Miroslava. „Pravoslavlje kao srž ’nacionalnog bića’ postkomunističke Srbije“. *Svakodnevna kultura u postsocijalističkom periodu u Srbiji i Bugarskoj. Balkanska transformacija i Evropska integracija*, ur. Dragana Radojičić. Beograd: Etnografski institut SANU, 2006, 99–121. (ćirilica)
- Markovich, Slobodan G. „Dr. Djura Djurović. A life long opponent of Yugoslav communist totalitarianism“. *Balcanica*, 43 (2012), 273–323.
- Milićević, Nataša. „Jugoslovensko-američki odnosi u predvečerje Drugog svetskog rata“. *Vojnoistorijski glasnik*, 2 (2008), 130–148. (ćirilica)
- Milićević, Nataša. „Konstantin Fotić – diplomata od karijere“. *Istorija 20 veka*, 1 (1998), 143–162.
- Milovanović, Nikola. *Kontrarevolucionarni pokret Draže Mihailovića. Knj. 4, Slom*. Beograd: Slovoljubve, 1983.
- Mirković, Aleksandar. „Grey falcon and the union man: Miloje Sokić collection of the clippings from the American press: 1941–1945“. *Balcanica*, 43 (2012), 221–239.

- Mitrović, Todor. „Hipervizantijski paradoks: Zašto je moguće / potrebno govoriti o stilu savremenog crkvenog slikarstva u Srbiji?“. *Religija, religioznost i savremena kultura: od mističnog do (i)racionalnog i vice versa*. Beograd: Etnografski institut SANU, 2014, 87–103. (ćirilica)
- Mitrović, Katarina. „Majska skupština 1848 Pavla Simića između patriotske ikone i umetničkog dela“. *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*, 36 (2008), 125–145. (ćirilica)
- Nikolić, Kosta. „O fenomenu naučne regresije u savremenoj srpskoj istoriografiji i publicistici. Primer Drugog svetskog rata“. *Istorija 20. Veka*, 2 (2007), 125–138.
- Nikolić, Kosta. *Istorija ravnogorskog pokreta*, 3. Beograd: Srpska reč, 1999. (ćirilica)
- Nikolić, Kosta. *Saveznici i pokreti otpora u Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu (1941–1945)*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2009. (ćirilica)
- Nikolić, Kosta. *Savremenici o generalu Mihailoviću*. Nova Pazova: Bonart, 2002. (ćirilica)
- Nikolić, Kosta. *Strah i nada u Srbiji 1941–1944. godine. Svakodnevni život pod okupacijom*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2002. (ćirilica)
- Pavlović, Stevan K. *Hitlerov novi antiporedak: Drugi svetski rat u Jugoslaviji*. Beograd: Clio, 2009. (ćirilica)
- Pavlović, Vojislav G. *Od monarhije do republike: SAD i Jugoslavija (1941–1945)*. Beograd: Clio; Banja Luka: Glas srpski, 1998. (ćirilica)
- Pavlović, Kosta St. *Ratni dnevnik 1941–1945*. Beograd: Službeni glasnik : Otkrovenje, 2011. (ćirilica)
- Perović, Dragoš i Krejić, Predrag. „Srpski i jugoslovenski predstavnici u Sjedinjenim Američkim Državama“. *Arhiv*, 1–2 (2007), 189–195. (ćirilica)
- Petranović, Branko. „Pojam izdaje u Jugoslaviji – između proizvoljnosti, realizacije i naučne analize“. *Istorija 20. Veka*, 1–2 (1993), 207–216.
- Petranović, Branko. *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941–1945)*, Knj. 1. Beograd: Rad, 1983.
- Purić, Jovan. „Dijalog ikonoboraca sa ikonopoštovateljima“. *Zograf*, 34 (2010), 13–26. (ćirilica)
- Roberts, Valter. *Tito, Mihailović i saveznici 1941–1945*. Beograd: Čigoja štampa, 2013.
- Sajc, Albert. *Mihailović – prevarant ili heroj?* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2004. (ćirilica)
- Stefanović-Banović, Milesa. „Upotreba predmeta sa hrišćanskom simbolikom u svakodnevnom životu u Srbiji“. *Religija, religioznost i savremena kultura: od mističnog do (i) racionalnog i vice versa*. Beograd: Etnografski institut SANU, 2014, 115–125. (ćirilica)
- Timotijević, Miloš i Savović, Saša. *Ravna gora*. Beograd: Službeni glasnik, 2014. (ćirilica)
- Timotijević, Miloš. „Jugoslovenska vojska u Otadžbini i američki avijatičari: primer spasavanja i evakuacije posade aviona B-24 Liberator koji je pao u selo Rakova kod Čačka“. *Zbornik radova Narodnog muzeja*, XLIX (2019), 103–125. (ćirilica)
- Timotijević, Miloš. *Misija 'Halijard': ratna propaganda, bombardovanje srpskih gradova i evakuacija savezničkih avijatičara 1943–1944. godine*. Beograd: Službeni glasnik, 2020. (ćirilica)

- Timotijević, Miloš. *Vek sumnje: religioznost u čačanskom kraju 1886–2008*. Čačak: Legenda: Narodni muzej Čačak, 2009. (ćirilica)
- Timotijević, Miloš. „Zvonimir Zvonko Vučković [1916–2004]: biografija, dokumenta sećanja“. *Zbornik radova Narodnog muzeja*, XLV (2015), 173–205. (ćirilica)
- Timotijević, Miloš. *Zvonko Vučković: ratna biografija (1941–1944): rasprava o problemima prošlosti i sadašnjosti*. Beograd: Službeni glasnik, 2015. (ćirilica)
- Timotijević, Miroslav. *Takovski ustanak – srpske Cveti: o javnom zajedničkom sećanju i zaboravljanju u simboličnoj politici zvanične reprezentativne kulture*. Beograd: Istorijski muzej Srbije: Filozofski fakultet, 2012. (ćirilica)
- Torkar, Blaž. „Prve američke vojne misije ‘Amazon’ i ‘Alum’ među slovenačkim partizanima“. *Vojnoistorijski glasnik*, 2 (2011), 160–179. (ćirilica)
- Vilijams, Heder. *Padobranci, patrioti i partizani: Uprava za specijalne operacije u Jugoslaviji 1941–1945*. Beograd: Nolit, 2009. (ćirilica)
- Vučković, Zvonimir. *Sećanja iz rata*. Kragujevac: Pogledi, 2001. (ćirilica)
- Vukčević, Radoje. „Amerikanci na Ravnoj Gori“. *Glasnik Srpskog istorijsko-kulturnog društva ‘Njegoš’*, 3 (1959), 81–93. (ćirilica)
- Vukčević, Radoje. „Tri Dražina govora“. *Knjiga o Draži, sveska druga 1944–1946*, ur. Radoje L. Knežević. Vinzor, Kanada: Srpska narodna odbrana, 1956, 91–98. (ćirilica)
- Vukčević, Radoje. *Na sudbonosnoj raskrsnici*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2004. (ćirilica)
- Waller, Douglas C. *Wild Bill Donovan: the spymaster who created the OSS and modern American espionage*. New York: Free Press, 2011.

„Икона Халијард”, 2017. (фото. Саша Савовић)

„Икона Халијард”, 2017. (фото. Саша Савовић)

Summary

Miloš Timotijević, PhD

“Icon Halyard“ : An example of contemporary construction of the Serbian-American alliance in World War II

The evacuation of Allied airmen in 1944, organized by the Yugoslav Army in the Homeland (JVuO), was not just a military operation but also a propaganda action aimed at the United States to change the policy of exclusive support for the Partisans. During the Cold War, the Chetnik emigration in America particularly emphasized the „Halyard Mission“ as unequivocal evidence of the JVuO fight on the side of the Western Allies. In transitional Serbia, the „Halyard Mission“ is used in the process of political rapprochement with the United States, which itself participates in shaping memorial culture. One of the prominent symbols of this process is the creation of the „Icon Halyard“, painted in the style of traditional Orthodox icons. It seeks to legitimize long-term current demands for Serbian-American political rapprochement based on the alliance in World War II. Further profiling of commemorative forms will depend on the political decisions of the United States and Serbia, directly influencing the overall public memory system, whether it will be retained within local frameworks or expanded to a broader national level.

Keywords: World War II, General Mihailović, Yugoslav Army in the Homeland (JVuO), ‘Halyard Mission’, the village of Prajani, the U.S. Embassy in Serbia, iconography, construction of tradition

